

4. Марочко В. «Торгсин» «золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932 – 1933рр.) // Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 90 – 103.
5. Подолян В., Рекрут В. Особливості діяльності кооперативної кооперації Вінниччини в умовах Голодомору 30-х років ХХ ст. – Вінниця: П.П. Балюк, 2008. – 420 с.
6. Осокіна Е. За зеркальной дверью Торгсина // Отечественная история. – 1995. – № 2. – С. 86 – 104.
7. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО). – ф. 485. – Оп.1. – Спр.6а.
8. ДАВО. – ф. 498. – Оп.1. – Спр.15.
9. ДАВО. – ф. 498. – Оп.3. – Спр.53.
10. ДАВО. – ф. 498. – Оп.1. – Спр.160.

Я.В. Мищук РОЛЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СИСТЕМЫ «ТОРГЗИНОВ» ВИННИЧЧИНЫ В НАЧАЛЕ 1930-Х ГОДОВ

В статье на основе комплексного анализа источников и литературы показана роль и деятельность системы «торгсинов» в годы голодомора 1932–1935 гг.

Ключевые слова: торгсин, Винниччина, голодомор, крестьянство, магазин, Подолья.

Y.V. Mishchuk ROLE AND ACTIVITIES OF THE «TORGZINOV» VINNITICHINA IN EARLY 1930

In the article on the basis of complex analysis of sources and literature a role and activity of the system «torgziniv» is rotined in the years of golodomor 1932–1933 rr.

Keywords: torgzin, Vinnichchina, golodomor, peasantry, shop, Podillya.

УДК 655.41(477.43/44) «19»

Т.М. Лебединська

РОЗВИТОК ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ТА ЛІТЕРАТУРНОГО РУХУ ЗА ЧАСІВ ПОСИЛЕННЯ ТОТАЛІТАРНОГО ЛАДУ НА ПОДІЛЛІ У 30-ТІ – ПОЧАТОК 40-Х РР. ХХ СТ.

У статті представлені архівні матеріали, що є цінними у вивченні регіональної історії Поділля, зокрема видавничої справи у 30-ті – початок 40-х років ХХ століття.

Ключові слова: поліграфічне виробництво, друкарні, літературний рух, Вінницька область.

Актуальним і надзвичайно важливим питанням історичного розвитку нашої держави є створення й подальший розвиток національної видавничої справи. Видавнича справа – сфера суспільних відносин, що поєднує в собі організаційно-творчу та виробничо-господарську діяльність юридичних і фізичних осіб, зайнятих створенням, виготовленням і розповсюдженням видавничої продукції. Предметом вивчення історії видавничої справи є цілісна історія створення, поширення, використання тих чи інших видів видавничої продукції, переважно книги, та результати їх функціонування [16].

Аналізуючи останні дослідження історії видавничої справи у різних аспектах її розвитку, слід відзначити, що роботи відомих науковців (Ю.Сіцінського, І.Огієнка, М.Тимошика, Т.Соломонової) розкривають питання становлення і розвитку видавничої справи загалом. Лише окремі праці висвітлюють визначений тематичний напрямок. Наприклад, розвиток книговидавничої галузі на Поділлі до початку 30-х років ХХ століття досліджено Т. Соломоною.

Мета нашої статті – відтворити розвиток видавничої справи в часи тоталітарного ладу за період 1930-1940 років як навчальний матеріал на заняттях з історії видавничої справи, оскільки питання розвитку цієї галузі у визначених хронологічних рамках досі було висвітлено лише частково.

До уваги беруться умови формування і тематика видань як специфічний національний вияв у тоталітарний період на Поділлі.

У зазначений період основну роль у формуванні національної свідомості та в підтримці життєствердження нації відіграла преса, тому логічно, що в статті прослідковуються обставини розвитку періодики, яка в радянські часи зазнавала репресій, утисків, перешкод на шляху порушення національних проблем.

Отож, за архівними даними, на теренах Вінниччини виходило лише 7 окружних газет і 75 районних. Обласні газети виходили в період 1932-1933 років (2), районні сільськогосподарські відповідно 36 (1931р.), 73 (1932р.), 75 (1933р.), районні транспортні

2 (1931р., 1932р., 1933р.), фабричні великотиражки 6 (1931р.), 10 (1932р.), 16 (1933р.), МТС та радгоспів лише 16 у 1933 році. На шпальтах газет висвітлювались основні вказівки парторганізацій щодо боротьби за підвищення врожайності та вказувалися шляхи реалізації завдань у керівництві сільським господарством. Загальний тираж за хронологією видань складав 147000 (1931р.), 287000 (1932р.), 478000 (1933р.) примірників. Також відомо, що в число 75 районних газет входили 9 польських та одна єврейська в Бердичеві [12]. На відміну від регіональних періодичних видань, зменшився випуск кількості книжкової друкованої продукції в регіоні до 65 (1930р.), 37 (1931р.), 27 (1932р.), 25 (1933р.), про що свідчить Постанова Ради Народних Комісарів УРСР від 21 серпня 1930 року [15].

У 1931 році в кожному районі Вінницької області почали організовувати друкований орган (Постанови ЦК ВКП(б) від 24 січня 1931 року та ЦК КП(б)У, а також текст промови Сталіна на січневому пленумі ЦК ВКП(б)). Основне зростання великотиражних газет МТС і радгоспів припадає на період організації у Вінницькій області політвідділів. Так, коли на 1 травня 1933 року зафіксовано тільки 8 друкованих газет МТС, то на 1 грудня маємо 90 газет у політвідділах МТС і 16 у радгоспах. Протягом 1931-32 років у кожному районі організовано друкарню. У Сітковецькому і Шпиківському – 2 друкарні, а в політвідділах глибинних МТС – 30 друкарень. Загалом в області нараховувалося 63 друкарні та виходило 202 газети [4].

Серйозно постає питання про розгортання поліграфічного виробництва. Нагально звучить вказівка про створення так званих клубів друкарів. У Бердичеві було організовано робочий клуб друкарів, про що свідчить постанова Бердичівського МПК від 28 грудня 1933 року. Та незабаром вищезгаданий клуб було закрито, а постанову скасовано (витяг із Протоколу № 2 засідання Бердичівського обкому за 27 січня 1934 року) [9].

У цей період звучать скарги щодо відсутності потрібного контролю з боку РВК у роботі Дунаєвської друкарні. Працівники друкарні, виконуючи замовлення різних організацій, дуже часто затримують випуск номерів, і це відбивається на якості набору та підготовки до друку [11]. Подібна картина спостерігалась у більшості районів.

Для становлення системи видавничої справи на Поділлі бракувало місцевих авторів, які могли б добре орієнтуватися у вимогах і потребах тогочасного політичного життя. Це є однією з причин зменшення випуску книжкової друкованої продукції в регіоні, про що згадувалося вище. У 20-х роках ХХ століття зі стабільними вимогами повсякденного життя все ж таки було сформовано авторський склад із місцевих жителів. Та в період 30 – х років ХХ століття він зазнав перших масових ударів з боку репресивно-каральної системи СРСР. На основі сфабрикованих справ були заарештовані такі дослідники, як

В. Отамановський, Ю. Сіцинський, Г. Брілінг. Уже на початку 30-х років репресії торкнулися майже всіх відомих у регіоні авторів. Таким чином, був знищений найбільш продуктивний освічений прошарок авторів Поділля, на зміну якому прийшли керівники комуністичних, комсомольських, профспілкових організацій.

Доповідна записка відділу із завдань літературного руху в області свідчить про те, що 1933 рік не безслідно минув і для літературної Вінниччини. Зі слів

М. Лісняківського відомо про формування альманаху «Струмінь», про вихід у світ новел наукового співробітника краєзнавчого музею М. Нарушевича «Колеса», «Чого мовчали солдати» [8]. Щодо літературного збірника «Струмінь» Вінницького літературного об'єднання (видання газети «Червоний край»), то можна прослідкувати концепцію видання, яка складається з трьох частин: передмови «Кілька слів про наші творчі спроби», бібліографії та літературної хроніки. У змісті перераховуються прізвища авторського складу та вміщені твори

В. Сосюри «Вінниці привіт!» (поезія), М. Годованця «Щиглі» (байка), Ор. Нікітова «Мати» (нарис), Теодора Орісіо «Мініятюри», Олесія Сороки «Електростанція» (поезія), С.Руденчика «Гибель Фадеева» (оповідання), В. Сільвестрова «Гуси» (поезія), П. Крижанівського «Дем'ян Левченко» (оповідання), с. Голованенка «Робітфаківка» (поема), Івана Топчія «Перепочинок» (оповідання), М. Нарушевича «Поезії», с. Руденчика «Бабель» (враження). У цьому ж 1933 році М. Лісняківський у доповідній записці вищезгаданого відділу, адресованій Гольдману, розкриває завдання, визначені постановою ЦК КП(б)У від 23 квітня 1933 року про перебудову літературного руху. Також згадує про те, що літературний актив Вінниці вийшов за межі міста, об'єднався з літературними силами області. В роботу включилися нові кадри, переважно з районів Вінниччини: М. Книш (Могилів), Т. Блашук (Гнівань), К. Андрійчук (Тиврів), М. Світайло (Снитки), А. Дем'янчук (Ярмолинці), Стельмах (Дяківці). Тематикою їх творів, які

Наукові записки

.....
успішно друкують у періодиці, є розкриття шляхів побудови безкласового соціалістичного суспільства. Цілком зрозуміло, що Вінниччина починає працювати над своїм творчим потенціалом. Друкується більше авторських творів. Менше виходить постанов, звітів, вимог, інструкцій [5].

В доповідній записці Вінницького Бюро Обкому КП(б)У зазначається, що в 1934 році вийшло друком лише одне літературне видання – альманах «Рапорт», присвячений I Всеукраїнському з'їзду РСПУ. В процесі вивчення видання фіксуємо, що альманах-хроніка за обсягом складається зі 120 сторінок. За змістом має чотири частини: «Передмова», «Творчість літгуртківців», «Критика», «Літературна хроніка». У «Передмові» зазначено, що альманах «Рапорт» – лише початок роботи в організації літературних сил нашої області, а також вказано авторський склад та підбір творів: О. Мар'янов («Аврал в радгоспі»), Л. Бесов («Мендель Глюк»), «Лейві»), В. Радулеско («На вогонь – вогонь»), О. Левада («Чернишевський в кабінеті») з поеми («Кохання Чернишевського»), О. Московченко («Дорогою йде чоловік»), Кесар Андрійчук («Турксиб»), Кость Присяжнюк («Максим Корда»), В. Лога («Вдруге народжений»), М. Уласюк («Інспектор»). У частині «Творчість літгуртківців» вказано нових авторів та їх твори: Монастирський («Права рука»), Оудько («Волинь»), Зосименко («Над Збручем») [в архівних матеріалах ініціали авторів не зазначено – Т.Л.], М. Чернега («Лірика моєї доби»), П. Білик («Зростання»). Частина «Критика» вміщує твори О. Левади («Співець пролетарського інтернаціоналізму»), Б. Фарбера («М. Коцюбинський»), Л. Бесова та І. Макрушина («Початківці»). А в частині «Літературна хроніка» сказано, що на лист організаційної комісії при КПВ Обкому КП(б)У про випуск альманаха-рапорту відгукнулися 116 авторів-початківців, які мешкають на теренах області. З надісланих творів частину дійсно вміщено в альманасі, решта друкувалася на літературних сторінках обласної та районної преси. Є перспективна вказівка подальшої творчої праці письменників Вінниччини: поет Леонід Бесов готує збірку лірики «Горобці», поеми «Мендель Глюк» і «Девід Флом», Олександр Левада працює над великою поемою «Кохання Чернишевського», Борис Фарбер працює над збіркою критичних статей «Література нашої доби», А. Бутман – повістю «Син», Микола Бредіхін готує до друку цикл поем із тематики класових боїв за кордоном [2]. Слід зазначити, що в цей час звучать заклики щодо соціалістичної розбудови в сільському господарстві, на підприємствах, у транспортній галузі [10].

Видавництва перенасичені програмами, порадами, звітами, протоколами, вимогами, постановами, інструкціями, пам'ятками, що засвідчують тематику соцзмагань, сільськогосподарських перемог у боротьбі за збільшення випуску промислової продукції. Серед авторського складу звучать прізвища В. Логи («Червона книга колгоспу імені Профінтерна»), тир. 5000 прим.) [3], Гедзінського («Ударний обробіток цукровими буряками»), тир. 5000 прим.) [4], а також підтвердженням вищезгаданої тематики є Постанова РПК, РВК і Політвідділу МТС про проведення весняної сівби 1934 року в Жмеринському районі [14].

Влітку 1935 року проведено першу обласну літературну нараду, яка поклала початок організації систематичної літературної роботи в межах області. За ухвалою цієї наради проведено конкурс на кращий літературний твір. Загалом 146 молодих письменників запропонували на розгляд комісії 380 творів. Найкращі конкурсні твори вміщені в альманасі «Літературна Вінниччина», що вийшов у світ у 1936 році. За визначеною концепцією зміст альманасу складається з чотирьох розділів: «Загальний перелік авторського складу та назв творів», «Колгоспний фольклор», «Критика» та «Постанова журі обласного літературного конкурсу на кращий твір». Перша частина змісту сформована з творів О. Московченка «Оптимізм», «Сонячний дім» (дві новели), О. Левади «Божевілля Камо» (драматична поема), М. Світайла «У поході», «Розмова» (вірші), Л. Лупана «Лист у Червону армію» (вірш), Солодченка «За законом третьої імперії» (оповідання), Кесаря Андрійчука «Пілот» (вірш), «Забужжя» (пролог до поеми), Леоніда Бесова «Під вікном матері старої» (вірш), «Сорочинські могили» (вірш), В. Речмедіна «Співаємо славу» (вірш), М. Уласюка «Градобій» (нарис), Л. Лупана «Колгоспна осінь» (вірш), В. Тарноградського «Пісня». У частині «Колгоспний фольклор» наголошується на трьох назвах: «Пісня кузьминських п'ятисотинець», «Казка про агронома», «Казка про Кармалюка». Частина «Критика» наголошує на працях А. Гольдмана, Я. Солодченка та Б. Фарбера, Д. Зінчука «Горький і Коцюбинський». А в «Постанові» чітко вказано про розподіл обов'язків організаційного комітету, кількість поданих творів (230 творів, 146 авторів), розподіл премій: першу (1000 крб.) – Олександрю Леваді за драматичну поему «Божевілля Камо», дві других (500крб.) – Олександрю Московченку за новелу «Оптимізм» та

Якову Солодченку за оповідання «За законом третьої імперії», дві треті (250 крб.) – Миколі Світайлу за поезії «У поході» та «Розмова», Леоніду Лупану за поезію «Лист у Червону армію» і Валентину Речмедіну за поезію «Співаємо славу» [13]. Також у цьому ж році видано колективну збірку поезій «У поході». В цей час при редакціях районних газет Бердичева, Славути, Козятина, Крижополя активно працюють творчі літературні гуртки.

Варто зазначити, що основні літературні видання цього періоду – це цикли ліричних поезій на політичні теми К. Андрійчука (псевдонім Видючий), М. Світайла, Ковалевського, О. Московченка. Серед творів указаної тематичної групи – драматична поема О. Левади «Божевілля», нариси М. Уласюка і В. Лукаса про п'ятисотениць – «Героїні колгоспної праці». Відомо, що на той час готуються до друку збірки поезій М. Світайла й К. Андрійчука, а також романи О. Московченка та Жовтневого (в архівних матеріалах ініціали не зазначені). На жаль, їх назви залишилися невідомими, адже більшість авторів незабаром була заарештована [7].

У 1937 році (з довідок про літературний рух у Вінницькій області) перед авторами і видавцями постає завдання щодо формування та видання літературно-мистецького збірника, присвяченого 20-річчю Жовтня. За справу береться Спілка радянських письменників України. За рішенням культосвітнього відділу обкому КП(б)У «Про видання літературного збірника до XX роковин Жовтневої революції» передбачалися певні завдання щодо концепції формування цього видання. Автори мали відобразити в художній формі та різножанровості творів (повість, оповідання, новела, поема, вірші, нарис, п'єса) господарські та культурні успіхи Вінниччини, показати міцність державних кордонів, патріотизм народу і його любов до батьківщини, а також творче зростання молодих письменників-початківців і художників Вінниччини. Збірник мав сповідувати тематику сільського господарства на прикладі досягнень сільськогосподарських підприємств, окремих працівників-переможців у соцзмаганнях (тисячниць і п'ятисотинець). Особливе значення надавалося народній творчості, де розкривались образи тогочасних керманців, важливою була тематика громадянської війни, колгоспного життя, «нової» людини. Чітко визначається склад авторів, які могли б узяти участь у формуванні збірника: проф. Зінчук, Фарбер, Сільвестров, Андрійчук, Світало, Московченко, Гольдман, Уласик, Кирилов, Рудаков, Бесов, Тарноградський, Одудько, Речмедін, Ковтун (Крижопіль), Назарчук (Бердичів), Радченко, Христич (Славути), Лавриненко (Чернівці), Бдажчук (Гнівань), Радзівський (Вінниця), Пейсах (Кам'янець). Відомо також, що частину коштів мав виділити Будинок літератури при музеї М.Коцюбинського [5].

А. Подолинний у своєму довіднику «З-над Божої ріки» зауважує, що уряд не зовсім зважав на тематичну «дозволеність» творів згаданих авторів. Так, у вересні 1937 року органи НКВС заарештували Кесаря Андрійчука і через три місяці заслали на 10 років у табори. Схожа доля чекала на більшість митців, які могли бути основою становлення і розвитку як літературного, так і видавничого процесу на Поділлі. За таких умов талановитих кадрів залишалося дедалі менше [1]. Особливо гостро постає питання про малочисельні роботи подільських критиків. З архівних джерел відомо лише два Вінницьких критики – Гольдман і Фарбер, про що свідчать матеріали з доповідної записки бюро обкому КП(б)У від 28 серпня 1936 року «Про стан літературної роботи в області» [7].

Таким чином, проведене дослідження з історії видавничої справи на Поділлі у 30-і – початок 40-х років ХХ століття свідчить про те, що випуск друкованої продукції на той час був залежний від політичних, соціально-економічних та культурних змін, що й спричинило зменшення питомої ваги українських видань. Адже розвиток регіональної видавничої справи є невід'ємною складовою ланкою загального розвитку даної галузі на теренах Української держави. Це величезний пласт історії, який свідчить про суспільно-політичне, економічне, культурне життя нації та є особливо цінним для вивчення, оскільки в умовах переходу Української держави від тоталітарної до демократичної форми видавничої справа як сфера суспільних відносин набула інтенсивного розвитку. Тема й досі залишається відкритою і потребує глибшого дослідження архівних матеріалів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. А. Подолинний. З-над Божої ріки: Довідник. – Вінниця, 2001.
2. Альманах-рапорт. Творчість письменників Вінницької області. – Вінниця, 1934. – 120 с.
3. В. Лога. Червона книга колгоспу імені Профінтерна. – Вінниця, 1934. – 78 с.
4. М. Гедзінський. Ударний обробіток цукровими буряками. – Вінниця, 1934. – 20 с.

5. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ФП. 136, оп. 6, спр. 134, арк.1-5.
6. ДАВО, ФП. 136, оп. 6, спр. 532, арк.10.
7. ДАВО, ФП. 136, оп. 6, спр. 739, арк.12.
8. ДАВО, ФП. 136, оп. 6, спр.831, арк.13.
9. ДАВО, ФП. 136, оп. 6, спр.831, арк.4.
10. ДАВО, ФП. 136, оп. 6, спр. 739, арк.11.
11. ДАВО, ФП. 31, оп. 1, спр.606, арк.8.
12. ДАВО, ФП. 136, оп. 6, спр.831, арк.5.
13. Літературна Вінниччина. Альманах. Видання обласного будинку літератури й мистецтв ім.М. Коцюбинського. – Вінниця, 1936.
14. Постанова РПК, РВК і Політвідділу МТС про проведення весняної сівби 1934 року в Жмеринському районі. – Жмеринка, 1934. – 20 с.
15. Соломонова Т.Р. Книговидання у Вінниці на початку ХХ ст.// Подільська старовина: Наук. Зб. – Вінниця, 2003. – [Вип.3]. – С. 189-194.
16. Тимошик М.С. Історія видавничої справи: Підручник. – 2-ге вид., випралене. – К.: Наша культура і наука. 2007. – 496 с.

Т.М. Лебединская РОЗВИТИЕ ИЗДАТЕЛЬСКОГО ДЕЛА И ЛИТЕРАТУРНОГО ДВИЖЕНИЯ ВО ВРЕМЯ УСИЛЕНИЯ ТОТАЛИТАРНОГО СТРОЯ НА ПОДОЛЛИИ В 30-ЫЕ – НАЧАЛО 40-Х ГОДОВ ХХ ВЕКА

В статье представлены архивные материалы, которые являются ценными в изучении региональной истории Подолья, а в частности издательского дела на протяжении 30-х – начало 40-х годов ХХ столетия.

Ключевые слова: полиграфическое производство, издательство, литературное движение, Винницкая область.

T.M. Lebedinskaya DEVELOPMENT OF PUBLISHING AND LITERARY MOVEMENT WHILE STRENGTHENING PODOLLII TOTALITARIAN SYSTEM IN 30-IES – BEGINNING OF 40-IES OF XX CENTURY

In the article materials which are significant in stndiq of the regional history of Podillia, publishing in particuiar during 30s – 40 of the 20 th century are presented.

Keywords: polygraphic manufacture, printing-shops, literary movement, Vinnitsa region.

УДК 711.

О.А. Крижанівський

ОСОБЛИВОСТІ МІСТОБУДУВАННЯ НА ПОДІЛЛІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

У статті розглядається структура, рівні, фактори та принципи сталого просторового розвитку Барського району із точки зору теорії демоекосистеми, де культурно, соціально, економічно та екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселен, є основним предметом наукових досліджень у сфері містобудування, які розпочаті в 70-х роках минулого століття..

Ключові слова: теорія демоекосистеми, сталий просторовий розвиток Барського району, принцип компактності, принцип інваріантності структур, принцип визначальних ознак, елементи системи управління.

«Коли місцевість буде приносити багатий урожай, коли на ній багато людей будуть доживати до глибокої старості, якщо на цій місцевості будуть рости здорові та прекрасні діти, якщо будуть відмічатися правильні та часті народження дітей, при тому, щоб пологи у жінок були природними та без фізичних вад, це буде вказівкою на чудове повітря та води»

Леон Баттіста Альберті (1404 – 1472)

«Десять книг про зодчество»

Сталий розвиток населених пунктів – це соціально, економічно та екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних